

Islámske výzvy z obrazovky a zo strieborného plátna: prorok Muhammad v sunnitskej kinematografii¹

ATTILA KOVÁCS

KATEDRA POROVNÁVACEJ RELIGIONISTIKY, FILOZOFICKÁ FAKULTA,
UNIVERZITA KOMENSKÉHO V BRATISLAVE

Abstract: The study deals with the cinematic representations of prophet Muhammad in the context of Sunni Islam. This issue is a crucial part of the debate about the figurative images in the Islamic tradition. Unlike other religious protagonists the prophet of Islam is relatively underrepresented in the world but also in the Muslim cinema. The main goal of this study is to show, analyse and typologize Sunni Islamic film production about Muhammad and the foundation of Islam from the first attempts to show him on Silver screen in the early days of Turkish republic, through *The Message*, a Hollywood classic from Mustapha Akkad and some Ramadan series, to animated film for children. On this long journey, we can see the techniques of showing and not showing prophet Muhammad. In some cases, we have him behind the camera and elsewhere in the form of a light, showing the creativity of Muslim filmmakers who can handle even such a difficult challenge.

Keywords: Prophet Muhammad, cinema, aniconism, visual representation, Ramadan series

Je nepreberné množstvo filmov, ktoré spracovávajú životy a osudy zakladateľov a iných významných historických či mytologických predstaviteľov veľkých náboženských tradícií sveta. Ježiš, Mojžiš, Buddha, Krišna, Herkules, Thor atď. sa neustále objavujú na striebornom plátne a na televíznych obrazovkách. Životopisy týchto postáv sú pre scenáristov prvotriedny materiál, keďže najčastejšie ide o mimoriadne osudy a životné príbehy plné dramatických zvrátov a sugestívnych popisov. Navyše, finančný úspech týchto projektov zaručuje už len veľký počet veriacich, ktorí chcú vidieť „svoje“ príbehy a „vlastných“ hrdinov aj vo filmovej podobe.

Pokiaľ ide o dramatickosť a veľkolepé scény ani príbeh proroka Muhammada nie je výnimkou a predsa ho

nevidíme na dlhom zozname náboženských filmových hrdinov. Prečo to tak je? Z akého dôvodu sa nepustili filmári do spracovania osudov zakladateľa islámu, ktorý má skoro dve miliardy vyznávačov po celom svete? Neprejavili záujem aspoň muslimovia, aby dostali svojho proroka na televízne obrazovky alebo na plátna kín? Skutočne zastihol Muhammada takýto krutý filmový osud, či predsa len sú filmy o ňom, a keď áno, tak kto tieto snímky natočil a ako je v nich zakladateľ islámu zobrazený? Na tieto a podobné otázky hľadá odpoveď táto štúdia a kladie si za cieľ preskúmať kinematografickú produkciu sunnitskej muslimskej proveniencie, pátrajúc po Muhammadovi a po islámskych výzvach v podobe filmového spracovania.

¹ Tento text vychádza v rámci projektu VEGA 1/0642/21 „Naratívy Jeruzalema v súčasných náboženských kontextoch / Jerusalem Narratives in Current Religious Contexts“.

Zobrazovanie proroka Muhammada v islámskej tradícii

Skôr však, kým sa pustíme do predstavenia Muhammada vo filme, je nutné v krátkosti objasniť otázku jeho zobrazovania/nezobrazovania v muslimskej tradícii. Ako je všeobecne známe, figuratívne zobrazenie ľudských bytostí, presnejšie postáv disponujúcich dušou, je v islámskej tradícii problematickou témou. Na rozdiel od všeobecne rozšíreného predsudku, nie je možné tvrdiť, že by na zobrazenie Muhammada a iných nábožensky dôležitých osôb platil v isláme všeobecný zákaz. Samozrejme, boli a sú rôzne odnože islámu, ktoré takéto zobrazenia zakázali. Pokiaľ však ide konkrétne o obrazy Proroka, či vo všeobecnosti o figuratívne vizuálne reprezentácie živých bytostí, môžeme konštatovať, že tieto boli a sú síce v islámskej tradícii výrazne limitované a kontrolované, no zďaleka nie nemožné. Táto islámska pozícia má najmä náboženské, a nie estetické dôvody. Ide o prísny zákaz modloslužobníctva a keďže sa „modly“ najčastejšie objavovali v podobe figuratívnych antropomorfných zobrazení, zákaz vznikol a bol uplatňovaný hlavne v takomto kontexte. To však ešte neznamená, že by muslimovia nedisponovali bohatou figuratívnou vizuálnou kultúrou, ktorá obstojať aj v komparácii s podobným umeleckým prejavom z iných kultúrnych okruhov. Vzťah muslimov k figuratívnemu zobrazeniu sa v rôznych geografických a historických kontextoch, či na základe príslušnosti k určitému smeru či odnoži islámu, mohol výrazne líšiť. Za zakazovaním obrazov najčastejšie stáli náboženský znalci, ktorí ovládali tradíciu najmä pomocou textov a slova a obrazy sa im takto vymykali kontrole. Na druhej strane medzi patrónmi a mecenášmi umeleckého figuratívneho prejavu nájdeme najmä muslimských panovníkov a vládcov. Pre nich to bol jeden zo spôsobov vyjadriť svoju moc a majestáť, ukázať skutky a slávu seba samých a svojich predkov (pozri: Kovács 2009, 23–39).

V tejto diskusii o obrazoch sa nachádza aj zvlášť rozporuplná otázka figuratívneho zobrazenia proroka Muhammada (komplexné spracovanie témy pozri Gruber 2019). Jeho dodnes dochované knižné a iné zobrazenia sú evidentným dôkazom, že prinajmenšom už od 13. stor. bol Muhammad aj figuratívne zobrazený a aj odvtedy vzniklo niekoľko jeho muslimských figuratívnych zobrazení, na ktorých sa objavil v rôznych podobách. Väčšinou ide o zobrazenie jeho celej postavy oblečenej najčastejšie v zelenom alebo bielom odeve s turbanom na hlave. Pokiaľ ide o jeho tvár, zvyčajne sa zobrazuje, no poznáme aj také portréty, na ktorých je zakrytá bielym rúškom. Išlo zrejme o dilemu, ako zobraziť „dokonalého človeka“, za akého muslimovia Proroka považujú, nedokonalými prostriedkami výtvarného umenia. Tieto figuratívne zobrazenia Mu-

hammadu občas boli doplnené svätožiarou. Bolo to zobrazenie „Muhammadovho svetla“ (*núr Muhammad*) jedného z jeho atribútov v podobe šlahajúcich plameňov okolo hlavy alebo obklopujúce celé telo. Občas sa objaví aj svätožiara „kresťanského typu“, teda okrúhle pole svetla okolo hlavy. Poznáme však aj také obrazy, na ktorých Muhammadova postava nie je opatrená svetlom. Na mnohých zobrazeniach sa spôsob stvárnenia proroka nelíši od iných – aj negatívnych – protagonistov. Sú prípady, keď všetci majú svätožiaru, inokedy zas ani jeden. Súvisí to s dvomi hlavnými zásadami, ktoré platia pre figuratívne zobrazenie proroka Muhammada a iných nábožensky významných postáv v islámskej tradícii: (1.) tieto figuratívne zobrazenia by sa nikdy nemali používať ako predmety náboženskej úcty či rituálu a mali by zostať len ilustráciou k historickým a náboženským príbehom a pod. (2.) Mal by byť na nich Muhammad resp. iní proroci a protagonisti islámu zobrazení s úctou a bez zosmiešnenia.

Historické figuratívne obrazy Muhammada poznáme z perzského, arabského, turkického či indického prostredia a vznikli ako v sunnitskom, tak aj ší'itskom prostredí. Dnes sa však sunnitskí muslimovia kategoricky stavajú proti figuratívnym zobrazeniam Proroka, zatiaľ čo ší'itsky islám jeho zobrazenia v určitých medziach pripúšťa.

Muhammad a úsvit islámu vo filmoch od Atatürka po egyptský filmový priemysel

V muslimskom kontexte s nápadom natočiť film o Muhammadovi prvýkrát prišiel v r. 1926 Mustafá Kemál, neskorší Atatürk. Možno je to prekvapujúce, veď prvý turecký prezident bol zástancom sekularizácie a zaviedol mnohé nariadenia, ktoré oslabili vplyv islámu v rodacom sa Turecku. Keď sa však na tento krok pozrieme v širšom kontexte, od Atatürka to bol veľmi logický a premyslený politický krok. Ako mnohí politici, intelektuáli a spoločenský činitelia v muslimskom svete, aj on považoval za dôležité predstaviť svoju vlastnú interpretáciu Muhammadovej osobnosti a osudov, teda zmocniť sa daného naratívu a ukázať ľuďom a svetu, aký odkaz má prorok islámu pre nové sekulárne Turecko. Mnohé podobné prípady nájdeme medzi nenábožensky založenými muslimami na modernom Blízkom východe. Takto postupoval napr. vplyvný mysliteľ násirovského Egypta Muhammad Husajn Hajkal (1888 – 1956), ktorý o Muhammadovi napísal knihu (Hajkal 2017), ale aj hlavní ideológovia arabského nacionalizmu Qunstantín Zurajq (1909 – 2000) a Míšíl 'Aflaq (1910 – 1989), napriek tomu, že obidvaja boli levantskí kresťania, vyjadrili svoj obdiv a uznanie pokiaľ ide o Muhammadov prínos v dejinách Arabov (Rejwan 1998, 128–129; Salem 1994, 69–70).

Bola to tiež Atatürkova vedomá voľba, že na vyjadrenie svojho názoru na Proroka si vybral v tom čase pomerne mladé médium – film, jeden z hlavných nositeľov modernizácie. Nápad tureckého prezidenta malo realizovať vo filmovej podobe najvýznamnejšie nemecké filmové štúdio UFA a mal byť financovaný z tureckého štátneho rozpočtu. Scenár napísal egyptsko-turecký režisér Vedat Örfi Bengü (1900 – 1953), ktorý na hlavnú úlohu, teda proroka Muhammada, vybral egyptského herca Júsufova Wahbího (1898 – 1982).² Námet filmu schválila aj novým režimom kontrolovaná istanbulska najvyššia rada *‘ulamá*, no iní náboženský znalci, hlavne z káhirskej al-Azhar vyjadrili svoj nesúhlas a film kategoricky zamietli (Shafik 2003, 47–48). Nevôľa náboženských predstaviteľov prerástla v Egypte do verejného protestu, v dôsledku čoho kráľ Fuád I. zbavil Wahbího aj egyptského občianstva. Po takýchto reakciách turecká vláda odstúpila od realizácie projektu (Shohat 2004, 31).

Napriek tomuto fiasku bol to v muslimskom svete predsa len Egypt, ktorý sa stal kolískou filmov o Muhammadovi a o jeho dobe. Stalo sa tak hlavne preto, že od polovice 20. stor. sa táto krajina stala najdôležitejším centrom arabského filmového priemyslu. Samozrejme, bolo treba pristupovať k danej problematike s najväčšou opatrnosťou. Teoreticky stále platil aj vyššie spomínaný zákaz, vydaný al-Azharom proti filmu o prorokovi Muhammadovi, keďže zákaz nikdy nebol oficiálne odvolaný a mal by byť v platnosti dokonca aj dnes. Napriek tomu, že museli kráčať po tenkom ľade, egyptskí filmári v 50. – 70. rokoch natočili niekoľko celovečerných filmov o vzniku islámu a o jeho zakladateľovi.

Pritom však museli dodržať niektoré základné pravidlá: (1.) Postavu Muhammada – príp. iných prorokov – samozrejme nikdy nestvárnil nejaký herec a nebol zobrazený ani v inej figuratívnej podobe. Platilo to aj pre niektorých významných muslimov z obdobia vzniku islámu, najmä pre prorokovu rodinu (*ahl al-bajt*) a štyroch tzv. správne vedených kalifov. Títo vystupovali v daných filmoch mimo záberov, tak povediac medzi obrázkami, a vedeli sme o nich najmä z kontextu deja alebo dialógu iných protagonistov. (2.) Ďalšou metódou nezobrazovania bolo postaviť Muhammada a iné nezobrazované osoby do pozície kamery. Preto sa stáva, že všetci protagonisti sa zrazu uprene a úctou pozerajú do kamery, no tento pohľad nie je určený divákovi, ale Prorokovi, ktorý sa takto ocitne nie pred, ale za kamerou. (3.) Tretou metódou nezobrazenia bolo, keď kamera síce na Muhammada mierila, no medzi ním a ob-

jektívom sa ocitla nejaká nepriesvitná prekážka: stan, dom a pod. Stratégie nezobrazovania však ešte len vznikali, a nie každý film používal všetky tri postupy. Popri dodržiavaní vizuálnych obmedzení spravidla platil aj audio-zákaz, totiž nezobrazené osoby vo filme ani neprehovorili, a keď, tak ich slová išli z úst iných postáv ako citáty.

Ťažko však natočiť úspešný dobrodružný historický film bez hlavných hrdinov. Aby sa tomu vyhli, režiséri a scenáristi vymysleli dve alternatívy: (1.) jednak si vybrali také osobnosti z obdobia raného islámu, ktoré nespádali do vyššie menovaných kategórií nezobraziteľných osôb, avšak stále boli z pohľadu dejín islámu dôležitými postavami, disponujúc navyše pomerne zaujímavým a „hrdinským“ životným príbehom. Z týchto postáv filmári urobili svojich hlavných hrdinov. Takými obľúbenými postavami sú napr. Bilál ibn Rabáh al-Habaši (cca. 580 – 640), bývalý otrok afrického pôvodu a prvý muezzin, alebo najväčší vojvodca raného islámu, Chálid ibn al-Walíd (? – 642), zvaný tiež „meč Boží“ (*Sajf Alláh*). (2.) Druhým riešením bolo vytvorenie „každodenných hrdinov“, teda vybrať si ako hlavných hrdinov filmu osoby, ktoré sú často úplne fiktívne, no predstavujú akýsi prototyp „bežného muslimského hrdinu“ z doby Muhammada. Prvé riešenie malo tú výhodu, že diváci už dané postavy poznali ako „skutočných hrdinov“ islámu a prechovávali k nim určitú úctu a obdiv. Druhá alternatíva zas ponúka možnosť, aby sa súčasní „bežní muslimovia“ mohli ľahšie identifikovať s „bezmennými hrdinami“ a nájsť v nich inšpiráciu pre svoj vlastný život. Medzi „obyčajnými filmovými hrdinami“ raného islámu síce prevažujú mužskí protagonisti, ale môžeme tu a tam naraziť aj na hrdinku.

Pokiaľ ide o scenáre týchto filmov, tie sa riadia určitým spoločným sujetom a operujú niektorými obľúbenými témami. Príbeh sa spravidla začína ešte pred vznikom islámu. Dej ukazuje – najčastejšie pomerne detailne a naturalisticky – skazenosť a zlozvyky predislámskej doby (*džáhilija*) predovšetkým modloslužobníctvo, násilie a bezprávie, spoločenská nespravodlivosť a skorumpovanosť a napokon neresti a zmyselné potešenie, predovšetkým pitie vína a neviazaná sexualita. Hlavný hrdina však aj v podmienkach *džáhilije* vykazuje určité morálne kvality. Ponúkajú sa tu dve alternatívne životné cesty: hrdina najprv žije nerestným a skazeným spôsobom života, no keď sa stretne s Muhammadovým posolstvom, obráti sa na islám, alebo už od začiatku opovrhne a prejavuje nechuť k morálnym „pokleskom“ svojej doby a potom v isláme nachádza

2 Wahbí bol priekopníkom egyptského filmového priemyslu. Po štúdiách a pôsobení v Talianku sa vrátil do Egypta, kde pracoval v divadle aj vo filme ako režisér, herec a scenárista. Preložil tiež mnohé divadelné hry zo západných jazykov do arabčiny.

potvrdenie a útechu. V obidvoch prípadoch sa hrdina za svoju vieru dostane do konfliktu ako so spoločnosťou, tak aj s členmi svojej vlastnej rodiny. Jeho život ďalej pokračuje po dvoch koľajach: jednak ho vidíme ako člena idealizovanej prvotnej muslimskej obce (*umma*) a na druhej strane sa stáva objektom perzekúcie. V druhom prípade sú časté scény o mučení a týraní prvých muslimov. Napokon dôjde k otvorenému konfliktu a môžeme vidieť bojové scény od Badru či Uhudu, než sa islám dočká triumfu. V tomto kontexte sú obľúbené zábery, ako muslimovia zničia modly a ako všetci idú ku Ka'abe v pútnickom (*ihrám*) či aspoň bielom odeve. Väčšina filmov sa najčastejšie končí víťazstvom islámu.

Najdôležitejšie z týchto egyptských filmov sú v chronologickom poradí vzniku: *Vzostup islámu / Slub pravdy* (*Zuhúr al-islám / al-Wa'ad al-haqq*), režisér: Ibráhím 'Izz ad-Dín, 1951; *Vítazstvo islámu* (*Intisár al-islám*), režisér: Ahmad at-Túchí, 1952; *Bilál, muezín proroka* (*Bilál, mu'azzin an-nabí*), režisér: Ahmad at-Túchí, 1953; *Chálid ibn al-Walíd*, režisér: Husajn Sidqí, 1958; *Narodenie proroka*³ (*Mawlid ar-rasúl*), režisér: Ahmad at-Túchí, 1960⁴; *Emigrácia proroka* (*Hidžrat al-rasúl*), režisér: Ibráhím 'Umára, 1964 a *Úsvit islámu* (*Fadžr al-islám*), režisér: Saláh Abú Sajf, 1971. Ako je zrejmé, v tejto tematike vynikal egyptský režisér Ahmad at-Túchí (1903 – ?), ktorý natočil viac „islámských filmov“, než jeho kolegovia. Filmárstvo študoval v Paríži, v Británii, najmä u škótskeho režiséra Davida MacDonalda. Z vyššie menovaných režisérov vynikal ešte Saláh Abú Sajf (1915 – 1996). Ten študoval v Taliansku a vo Francúzku a po svojom návrate do vlasti dlhodobo pôsobil v štúdiách Misr, kde sa stal jedným zo zakladateľov egyptského filmového realizmu. Natočil viacero filmov s historickými námetmi z dejín islámu a Arabov. Vyššie menované filmy o ranom isláme a Prorokovi vznikali práve v štúdiách Misr, ktoré sa stali akýmsi egyptským Hollywoodom. Tieto filmy boli vyrobené najmä pre egyptské a iné arabské obecnstvo s cieľom sprístupniť a spropagovať dejiny a hlavné myšlienky islámu čo najširšej muslimskej verejnosti. Málokedy sa však dostali za hranice arabského sveta. Aby sa dal ukázať celému svetu Muhammad a jeho posolstvo, bol potrebný režisér z Hollywoodu.

Muhammad v Hollywoode: Posolstvo

Takýto vývoj predchádzal teda vzniku projektu natočiť hollywoodský veľkofilm o Muhammadovi a ranom isláme. S návrhom prišiel režisér a producent Mustafá al-'Aqqád (1930 – 2005). Narodil sa v sýrskom meste Aleppo do sunnitskej rodiny a už od ako 19-ročný odcestoval do USA, aby tam študoval filmové umenie. Podľa vlastnej výpovede, keď sa nalodil v sýrskej Ladhákiji, „mal len lístok na loď, 400 USD a výtlačok Koránu.“⁵ Študoval divadelné umenie v Los Angeles na UCLA. Svoju profesionálnu prácu začal v televízii, kde pre spoločnosť CBC robil životopisy a programy o rôznych etnických skupinách v Amerike a pod. Vo filmovej brandži sa stal známym najmä ako producent úspešnej komerčnej hororovej série *Halloween*.

Pokiaľ ide o muslimské filmy, natočené o prorokovi Muhammadovi, jeho film *Posolstvo* sa právom považuje za významný mílnik. Al-'Aqqádov nápad natočiť film o zakladateľovi islámu sa zrodil údajne po tom, čo v r. 1973 vznikol film *Ježíš Kristus superstar* (*Jesus Christ Superstar*), ktorý sa dostal aj k arabskému – kresťanskému aj muslimskému – obecnstvu. Po celosvetovom úspechu tohto nezvyčajného spracovania Ježišovho života sa začali šíriť reči o tom, že Hollywood už chystá realizáciu filmu o Muhammadovi s hercom Charltonom Hestonom (1923 – 2008) v hlavnej úlohe samotného Proroka. Tento populárny herec totiž už stvárnil také náboženské postavy, ako napr. Mojžiša vo filme *Desať prikázaní* (*The Ten Comandments*) z r. 1956, ktorý sa dočkal úspechu aj v muslimskom svete (Baker 2009, 190). Reagujúc na tieto – aj keď falošné – správy začal al-'Aqqád pripravovať svoj filmový projekt. V jednom rozhovore z r. 1976 o tom povedal: „Tento film som urobil preto, že je to pre mňa osobná záležitosť (...), že ako muslim žijúci na Západe som považoval za povinnosť povedať pravdu o isláme. Je to náboženstvo, ktoré má 700 miliónov vyznáčov a predsa je [na Západe] málo známe. Som presvedčený, že musím porozprávať tento príbeh, ktorý premostí priepasť oddeľujúcu [islám] od Západu.“⁶

Ako prvý krok v britsko-egyptskej koprodukcii⁷ sa zrodil scenár, ktorý viditeľne niesol stopy Muhammadovho najstaršieho zachovaného životopisu od Ibn Isháka (Ibn Ishák 2003). V r. 1974 režisér začal scenár

3 Pre zjednodušenie aj výraz *rasúl* „posol“ budem prekladať ako „prorok“.

4 Tento film síce natočil egyptský režisér, ale v Libanone. Za zmienku stojí aj fakt, že vo vedľajšej úlohe vo filme vystúpil aj Júsuf Wahbí, ktorý mal hrať v plánovanom tureckom filme o prorokovi postavu Muhammada, toho však nehral ani tentokrát.

5 *Z Aleppa do Hollywoodu* (*Min Halab ilá Húllwúd*), al-Džazíra, režisér: Muhammad Belhadždž, 2008.

6 *Tvorba epického príbehu: Muhammad, posol Boží* (*The Making of an Epic: Mohammad Messenger of God*), Filmco International Productions Inc. 1976.

7 Autormi scenára sú: H.A.L. Craig, Tawfiq al-Hakím, 'Abd al-Hamíd Džawdat as-Sahhár, 'Abd al-Rahmán al-Šarqáwí a Muhammad 'Alí Máhir.

konzultovať s muslimskými náboženskými znalcami a autoritami, predovšetkým s egyptským al-Azharom a libanonskou Najvyššou ší'itskou islámskou radou (*al-Madžlis al-islámí al-š'í al-álá*). Konzultácie prebehli úspešne a obidva orgány dali súhlas navrhovanému filmu a tak sa mohli začať prípravy na natáčanie v Maroku. Počiatočný kapitál na projekt poskytli marockí a kuvajtskí panovníci. Krátko po začiatku natáčania však prišli problémy. Muslimská svetová liga (*Rábita al-álam al-islámí*) so sídlom v Medíne a iné islámske inštitúcie sa ostro vyslovili proti myšlienke natočiť film o Muhammadovi. Reakciou na to al-Azhar odvolal svoj už poskytnutý súhlas (aj keď vyjadrenie súhlasu z úvodných titulkov filmu odstránené nebolo) a kuvajtský aj marocký monarcha prestali film finančne podporovať, ba čo viac kráľ Hasan II. na nátlak svojho saudského kolegu kráľa Fajsala vyhostil z Maroka celý filmový štáb (Pym 1976). Vtedy podal al-[°]Aqqádovi nečakane pomocnú ruku „bratský vodca“ líbyjskej *džamáhiríje* Mu[°]ammar al-Qadhdháfi. Film bol teda dokončený v Líbyi Qadhdháfiho s etickou a finančnou podporou. Tu vznikli aj veľkolepé bojové scény s masívnou účasťou vojakov líbyjskej armády.

Film vznikol vo dvoch paralelných jazykových mutáciách. Anglická verzia: *The Message: The story of Islam* trvá 178, zatiaľ čo arabská podoba: *ar-Risála: qissat al-islám až 207 minút*, teda nejde o identické kópie, nadasobované v dvoch rozdielnych jazykoch. Veľké bojové a iné masové scény sú síce zhodné, no tie časti filmu, v ktorých sa vyskytujú dialógy, boli natočené zvlášť s anglicky hovoriacimi a rozdielnymi arabskými hercami. Režisér to považoval za nutné už len z dôvodu, že anglický a arabský jazyk sú diametrálne rozdielne a medzi dvomi kontextmi je zásadný rozdiel aj pokiaľ ide o rétoriku či gestikuláciu, alebo o podobu hereckého vyjadrenia. Jednoducho, arabské prostredie si vyžaduje väčšiu dramatickosť a viac slov, preto táto verzia je až o 29 minút dlhšia. Ďalší dôvod výroby dvoch filmov je zamýšľaná cieľová skupina divákov – západná a muslimská, resp. arabská.

Nie je tu priestor na podrobné vyrozprávanie scenára (zhrnutie pozri: Samuelson 1976), preto sa budem venovať len niekoľkým kľúčovým bodom, súvisiacim s témou tejto štúdie. Najprv sa pozrime na to, koho film zobrazuje a koho nezobrazuje a prečo. Hlavný protagonista filmu je Muhammadov strýc Hamza ibn [°]Abd al-Muttalib (568? – 625). Bol to legendárny bojovník a lovec levov, pravý hrdina púšte, teda stelesnenie všet-

kých arabských cností (*murúfa*). Podľa islámskej tradície sa stal muslimom, keď v r. 612 ubránil svojho synovca voči útoku Abú Džahla⁸, jedného z hlavných odporcov islámu v Mekke. Stal sa prvým vojvodcom muslimskej obce a zahynul v bitke pri Uhude v r. 625. Tieto udalosti hrajú kľúčovú úlohu aj vo filme. Hamza sa stal ideálnym kandidátom na hlavného hrdinu filmu, keďže nikdy nehral dôležitú náboženskú úlohu, a pritom mal pomerne dobrodružný život. V anglickej verzii ho hral Anthony Quinn (1915 – 2001), ktorý napriek svojmu americko-mexickému pôvodu bol jedným z hlavných „arabských hercov“ v Hollywoode. V arabskej verzii Hamzu stvárnil egyptský herec [°]Abdalláh al-Ghajt (1930 – 1993). Z významných druhov Proroka hrali herci ešte napr. osobu prvého muezzina, bývalého otroka afrického pôvodu, Bilála. Jeho osoba bola obľúbená už aj v egyptských filmoch o danej dobe a keďže anglická verzia filmu je adresovaná Západu, rovnocenné postavenie Bilála medzi muslimami sa dá pochopiť ako významné gesto smerom k afroamerickej komunite, ktorá v dobe vzniku filmu v USA práve bojovala za svoje občianske práva. Film dal priestor aj ďalšej populárnej „bezproblémovej“ osobnosti raného islámu, Chálidovi ibn al-Walídovi. Z významnejších „druhov Proroka“ (*as-sahába*) ešte môžeme vidieť Zajda ibn Hárithu, [°]Ammára ibn Jásira, Dža[°]fara ibn Abí Táliba a diplomata-vojvodu [°]Amra ibn al-[°]Ása. Dôležitú úlohu má v Posolstve aj Muhammadov strýc a hlava Banú Hášimu Abú Tálíb ibn [°]Abd al-Muttalib (535? – 619), ktorý bol hlavným ochrancom Proroka, no na islám nikdy nekonvertoval.

Okrem týchto „pozitívnych“ protagonistov vo filme vystupujú a majú pomerne rozvinutý charakter „negatívne“ postavy, najmä odporcovia islámu. Ide predovšetkým o už spomínaného Abú Džahla, či Muhammadovho strýca Abú Lahaba⁹ a najmocnejšieho človeka Mekky Adú Sufjána ibn Harba a jeho ambicióznou a vplyvnú ženu Hind bint [°]Utba. Tú hrala grécko-americká herečka Irene Papas (1926 –) a v arabskej verzii sýrska herečka Muná Wásif (1942 –). Zatiaľ čo Abú Džahl a Abú Lahab sú jednoznačne zobrazení ako jasní zlosynovia s Abú Sufjánom je menší problém. Ide totiž o praotca Umájjovskej dynastie, ku ktorej al-[°]Aqqád, ako sýrsky sunnita, choval veľkú úctu. Preto sa Muhammadov hlavný odporca vo filme zobrazuje ako neistý a nerozhodný muž, na ktorého má veľmi zlý vplyv jeho zlomyseľná a krutá žena.

Skutočnými hlavnými protagonistami filmu sú však

8 Vlastným menom [°]Amr ibn Hišám, známy aj ako Abú Hakam, prezývku Abú Džhal („otec nevedomosti / ignorancie“) mu dali muslimovia.

9 Vlastným menom [°]Abd al-[°]Uzzá ibn ibn [°]Abd al-Muttalib.

najmä tie postavy, ktoré neboli stvárnené hercami. V *Posolstve* neuvidíme žiadnu z Muhammadových manželiek či detí, alebo vnukov. Tiež tu nevystupujú osobne tzv. „správne vedení“ kalifovia. Jeden z nich pritom hrá vo filme pomerne dôležitú úlohu. Ide o ʿAlího ibn Abí Táliba (600? – 661), Prorokovho synovca, štvrtého kalifa a prvého šíitského *imáma*. Síce ho nevidíme, ale v záberoch ho zastupuje jeho legendárny meč, zvaný *Dhu'l-fiqár*. Ten vidíme napr. v scéne bitky pri Badre, kde vizuálne zastupuje svojho majiteľa.

A tak sme sa dostali k zobrazeniu/nezobrazeniu samotného Muhammada. Ten vystupuje v zásade tromi spôsobmi, ktoré už poznáme z egyptskej kinematografie: (1.) prvým prístupom je spôsob, keď sa Muhammad nachádza v pozícii kamery či kameramana a všetko vidíme jeho očami – udivených, do kamery uprene hľadiacich ľudí, budovy, krajinu a pomerne často zozadu hlavu prorokovej obľúbenej bielej ťavy al-Qaswá, keďže Muhammad sedí v jej sedle. Aby to bolo ešte jednoznačnejšie, v zábere sa objaví aj koniec jeho palice. (2.) Druhý spôsob je, keď kamera pozerá tak povediac „vedľa“, teda napr. keď Prorok sedí na svojej ťave, tak v zábere vidíme z profilu hlavu zvierata a znovu koniec Muhammadovej palice a pod. (3.) Tretí prístup je nám už tiež známy a to, keď sa ukazuje dom, jaskyňa, či stan, v ktorom – ako z kontextu vieme – sa Muhammad nachádza.

V *Posolstve* Prorok nielen že nie je figuratívne stvárnený, ale ani neprehovorí. Miesto neho, keď je to nutné, povie niečo jeho adoptívny syn Zajd ibn Háritha.

Väčšina bádateľov, ktorý sa filmu venovali, práve *Posolstvo* pokladajú za prvé muslimské filmové spracovanie Muhammada (napr. Bakker 2006), no ako to bolo zrejmé už z predchádzajúcej kapitoly, ide o použitie už existujúcich kinematografických postupov vyvinutých v egyptskej kinematografii. Pravdou však je, že al-ʿAqqádov film je najlepšie spracovanou podobou nezobrazenia a používa resp. kombinuje všetky nato vymyslené filmové stratégie. Preto sa *Posolstvo* stáva základom neskoršieho muslimského filmového kánonu. Al-ʿAqqád z egyptských filmov čerpal najmä z *Úsvitu islámu* (*Fadžr al-islám*) z r. 1971, ale bol aj pod výrazným vplyvom západnej kinematografie. Rozhodujúci je v tomto smere monumentálny film britského režiséra Davida Leana z r. 1962 *Lawrence z Arábie* (*Lawrence of Arabia*). Hneď jedna z úvodných scén *Posolstva*, keď vidíme v púšti troch jazdcov na koni, ktorí nesú Muhammadove listy byzantskému a sásánovskému cisárovi a patriarchovi z Alexandrie, výrazne pripomína Leanov štýl.

Al-ʿAqqád sa k tomu aj otvorene priznáva: „Filmová scéna, ktorú som vždy najviac obdivoval, bola, ako David Leane zobrazuje ʿUmara Šarífa. Tak ma to dojalo, že som sa snažil vytvoriť niečo podobné“ (Green 2016). Známy egyptský herec hral v Leaneovom filme idealizovaného (a z historického hľadiska fiktívneho) mladého *šarífa* z Mekky, ktorý prichádza na scénu ako pravý „princ púšte“. Vplyv západných filmových „orientálnych fantázií“ je počuť aj v hudbe filmu, ktorú zložil známy skladateľ filmovej hudby Maurice Jarre.

O zámeroch a stratégiách režiséra mnoho prezradí aj to, ktoré prvky zdôraznil a naopak, ktoré vynechal z Muhammadovho životopisu. Je napr. jasné, že kresťania – či už západní alebo blízkovýchodní – sú pre neho primárnym obecnstvom. O tom dobre vypovedá napr. scéna o prvej emigrácii muslimov do kresťanskej Etiópie. Tamojší panovník sa stavia k islámu relatívne pozitívne a v podobnom „priateľskom“ svetle je vykreslený aj byzantský cisár. Naopak, perzský šáh je arogantný a násilnícky, čo môže ilustrovať jednak vzájomne napäté perzsko-arabské vzťahy, ale je to aj odkaz na despotickeho Rezá šáh Pahláviho, ktorý v dobe vzniku filmu vládol v Iráne. Pokiaľ ide o Peržanov, v *Posolstve* tiež absentuje postava Salmána al-Fárisího (568 – 656), pre mnohých šíitov takého dôležitého perzského druha Muhammada.

Najsignifikantnejšia je však absencia Židov, pričom vieme, že po Prorokovej emigrácii do Medíny sa stávajú najprv integrálnou súčasťou jeho *ummy* a potom postupne vznikajú medzi nimi a muslimami rôzne spory. Vo filme však nie sú prítomní, čím sa režisér evidentne chcel vyhnúť – aspoň pre západné obecnstvo – kontroverznej témy. Zázračné prvky sú vo filme tiež redukované na minimum. Kompletne chýba napr. Muhammadova zázračná nočná cesta a vystúpenie na nebesá. Al-ʿAqqád zrejme považoval za dôležitejšie ukázať racionálnu stránku, teda historický proces vzniku islámu a charakter protagonistov, a nie transcendentálne aspekty príbehu.

Premiéra filmu bola 30. júla 1976 v Londýne a obecnstvo aj filmoví kritici ho prijali veľmi priaznivo (Samuelson 1976). *Posolstvo* pomerne zabodovalo aj v komerčných filmových databázach.¹⁰ Americká premiéra mala byť v nasledujúcom roku vo Washingtone D.C., no kvôli protestu jednej afroamerickej muslimskej skupiny musela byť zrušená. Tí si totiž omylom mysleli, že Anthony Quinn hrá vo filme samotného Muhammada. V muslimskom svete film, až na niektoré líbyjské a libanonské uvedenia, sa k divákovi veľmi nedostal. Bol

10 IMDb dáva arabskej verzii 8,9 a anglickej 8,2 bodov z 10 a Rotten Tomatoes, založený na hodnotení divákov film bez udania jazykovej verzie hodnotil na 92%.

síce dostupný aj na rôznych VHS a neskôr DVD nosičoch, no muslimská verejnosť sa s ním zoznámila hlavne po rozšírení internetu a v podobe pirátskych kópií (Smets 2012). Prelom nastal, keď v r. 2016 k 40. výročiu vzniku *Posolstva* vyšla technicky zmodernizovaná verzia filmu, dostupná aj napr. na *YouTube* a v niekoľkých muslimských krajinách sa konali aj nové premietania.

Mustafá al-^cAbbád sa toho však už nedožil. Stal sa obeťou bombových útokov al-Qá^cidy na ammánske hotely 9. novembra 2005, kde bol práve na svadbe svojej dcéry. Popri *Posolstve* natočil aj iný film z dejín islámu: *Lev púšte* (*Asad al-sahrá' / Lion of the Desert*), ktorý vznikol v r. 1981 ako výsledok spolupráce s Líbyou. Hlavného hrdinu ^cUmara al-Muchtára, vodcu protitalianskeho líbyjského islámskeho odboja stvárnil tiež Anthony Quinn. Al-^cAqqád ešte plánoval natočiť veľkofilm o Saladinovi, no tomu zabránila jeho predčasná smrť. Bol pochovaný s veľkou pompou vo svojom rodnom Aleppe a jeho hrobku zdobia niektoré výjavy *Posolstva*.¹¹

Pokiaľ ide o Muhammadove filmové zobrazenie/nEZobrazenie al-^cAbbád vytvoril skutočný kánon. Síce v islámskom svete o *Posolstve* sa dnes viac diskutuje, ako v čase jeho vzniku a názory jednotlivých muslimov sa často diametrálne líšia, faktom zostáva, že tento film sa stal hlavným zdrojom inšpirácie pre nasledujúce generácie režisérov. Zatiaľ však nevznikol ďalší celovečerný hraný film sunnitského režiséra o Muhammadovi. V r. 2013 na tlačovej besede v Dohe síce oznámili, že sa chystá remake *Posolstva*, no k realizácii filmu zatiaľ nedošlo. Projekt mal koordinovať Barrie M. Osborne, jeden z producentov úspešných filmov *Matrix* a *Pán prsteňov* a to „pod dozorom“ dr. Júsufo al-Qaradáwího, vplyvného egyptského náboženského znalca žijúceho v Katare a s finančnou podporou (150 miliónov USD) katarskej spoločnosti an-Núr Holdings (Child 2013).

Muhammad však „účinkoval“ v niekoľkých filmoch vo vedľajšej úlohe. Takou produkciou bol napr. turecký historický veľkofilm *Dobytie 1453* (*Fetih 1453*) z r. 2012 o osmanskej kampani na získanie Konstantinopolu. V úvodnej scéne filmu Muhammad predpovedá, že muslimovia sa raz zmocnia tohto mesta. Vidíme – teda nevidíme – ho presne tak, ako to definoval al-^cAqqád v *Posolstve*. Zaujímavý je tu však jazykový aspekt. V tureckých komerčných filmoch každý hovorí po turecky. Keď zostaneme pri danom príklade, platí to od byzantského cisára po uhorského výrobcu kanónov. Úvodná scéna s Muhammadom je však výnimkou. Tam znie arabčina. Mimo tohoto prípadu turecké titulky v tu-

reckom filme ešte môžeme vidieť v prípade tzv. islámskych hororov, ktoré sú príbehmi o posadnutí džinnmi a o exorcizme. Tam totiž džinnovia používajú tiež arabský jazyk a ten sa objavuje ešte v tureckých filmových scénach s muslimskými rituálmi. V súčasnej muslimskej kinematografii však Muhammad nevystupuje len ako vedľajšia postava, vidíme ho aj v hlavných úlohách a to v tzv. ramadánskych seriáloch.

Prorok Muhammad a zrod islámu v ramadánskych seriáloch

Rozšírenie televízie prinieslo zlaté obdobie ďalšieho filmového žánru – seriálov. Platilo to aj pre muslimský svet, kde s miernym oneskorením vznikol aj miestny filmový priemysel, zameraný na televízne príbehy na pokračovanie. Napríklad turecké seriály sa dokonca postupne dočkali aj výrazného úspechu na celosvetovej úrovni. Turecké (*televizyon dizileri*) a arabské (*musalsal*) seriály sa do určitej miery podobajú na juhoamerické telenovely a pokiaľ ide o voľbu témy, prevažujú v nich tiež romantické príbehy zasadené do súčasného alebo historického kontextu.

V rámci arabskej seriálovej produkcie sa postupne sformoval špeciálny žáner ramadánskych seriálov (*musalsalát ramadánija*). Typický seriál tohto typu má obvykle 30 častí – na každý ramadánsky večer jednu. V posledných desaťročiach sa tieto seriály stali súčasťou „súkromných ramadánskych rituálov“ mnohých muslimských rodín. Po večernej modlitbe a spoločnej rodinnej či inej spoločenskej večeri po prerušení pôstu (*iftár*) si mnohí muslimovia sadnú k televízoru, aby si pozreli najnovší diel svojho obľúbeného seriálu, ktoré vysielajú ako lokálne, tak aj panarabské televízne stanice (Gordon 1998). *Musalsal* do určitej miery nahradil úlohu tradičných arabských rozprávačov (*hakawátí*), ktorí po stáročia rozprávali zvedavému obecenstvu príbehy a rozprávky počas ramadánskych nocí (Buccianti 2016, 50).

Pokiaľ ide o voľbu témy, ramadánske seriály sa venujú často spoločensky aktuálnym či etickým problémom a ponúkajú príbehy ako z dejín Arabov a muslimov, tak aj zo súčasnosti. Práve osoba Muhammada a raného islámu však nie sú takou častou voľbou, ako by sme si mohli myslieť. Ide o pragmatický dôvod – zobrazenie protagonistov toho obdobia, najmä pokiaľ ide o Proroka, je v mnohých muslimských krajinách kontroverzná téma a ramadánske seriály pre mnohé televízne spoločnosti kvôli vysokej sledovanosti predstavujú nemalý zisk. Ide najmä o príjmy z reklamy (Keenan – Yeni 2009), ktoré si v tomto lukratívnom čase nájdu najviac divákov a riskovať úspešný obchod s voľbou „problematickej“

11 Životopisný dokumentárny film o režisérovi: *Z Aleppa do Hollywoodu* (*Min Halab ilá Húliwúd*), al-Džazíra, režisér: Muhammad Belhadždž, 2008.

témy nechce žiadna televízna spoločnosť. Podľa spoločnosti Ipos, ktorá sa zaoberá výskumom trhu v r. 2011 v prvých dvoch týždňoch ramadánu index sledovanosti týchto seriálov vzrástol až o 30%. V tomto období rôzne arabské televízne stanice vysielali paralelne vyše sto rozličných ramadánskych seriálov a cena za bežnú 30 sekundovú reklamu vzrástla až na dvojnásobok obvyčajnej sadzby (McArthur 2012). Podľa Panarabského výskumného centra v r. 2012 do ramadánských reklám arabských televízií bolo investovaných celkom 420 miliónov USD, čo je pomerne veľký podiel z odhadovanej celkovej sumy 1,98 miliardy USD za televízne reklamy v arabskom svete v tom roku (Flanagan 2012).

Podobne ako arabský film, aj seriály majú svoju kólišku v Egypte. Tu sa natáčali televízne príbehy na pokračovanie už od konca 60. rokov 20. stor. Pokiaľ ide o voľbu témy, egyptské seriály sa pohybujú na veľmi širokej škále a neraz sú značne poznačené dobovými politickými alebo spoločenskými preferenciami a preto aj servilné voči aktuálnemu režimu. Veľmi výrazne sú však v nich zastúpené aktuálne aj kontroverzné spoločenské témy, ako korupcia, útlak, emancipácia žien, modernizácia a pod. (Auter – Agnihotri – Reda – Sharif – Roy 2010). Egyptské *musalsaly* v tomto smere snád už „preskúmali“ každý segment spoločnosti. Spravidla danú tému spracovávajú cez osudy jedného hlavného hrdinu či hrdinky takým spôsobom, aby sa s ním dokázalo identifikovať čo najviac divákov. Popri zábave si kladú za cieľ aj informovať a vzdelávať a mali by podnecovať divákov, aby sa zamýšľali nad aktuálnymi problémami spoločnosti. Seriály často upozorňujú napr. na zraniteľnosť mladých ľudí, na „nebezpečenstvá veľkomesta“, akými sú drogy alebo honba za bohatstvom a peniazmi, ako aj rôzne nemorálne spoločenské praktiky (Abu-Lughod 2005, 205-206). Egyptské seriály sú veľmi obľúbené aj iných arabských krajinách.

Druhým najdôležitejším centrom výroby *musalsal* je Sýria. Aspoň to tak bolo do rozpútania občianskej vojny v r. 2011. Nepriaznivý vývoj dobre ilustruje, že v r. 2014 bolo vyrobených 20, zatiaľ čo v r. 2010 ešte vyše 40 sýrskych televíznych seriálov (F.V.T. 2014). Celoarabskú sledovanosť týchto seriálov zamedzil aj bojkot sýrskych satelitných televízií v niektorých muslimských krajinách ako protest proti činom režimu Bašára al-Asada. Výroba sýrskych seriálov nabrala na intenzite od 90. rokov 20. stor., keď sa v arabskom svete rozšírili satelitné televízne stanice a antény. Seriály z Damasku vtedy s obľubou sledovali diváci od Perzského zálivu až po Maroko (Christmann 1996). Až do udalostí tzv. Arabskej jari boli sýrske *musalsaly* najdôležitejším produktom kultúrneho exportu krajiny.

Seriály vyrábajú aj iné arabské krajiny, no zďaleka nie v takom množstve, ako Egypt alebo Sýria. Niektoré

arabské národné filmové produkcie sa špecializujú na určitý typ či žáner seriálu. Takto sa stalo napr. Jordánsko výrobcom tzv. beduínskych seriálov (*musalsalát badawíja*). Tieto sú zamerané na idealizovaný „pôvodný“ beduínsky život a hodnoty a snažia sa tomu prispôbiť v seriáli používaný dialekt a reálie. Tieto beduínske romantické púštne „bukolické idyly“ si našli svojich fanúšikov mimo Jordánska najmä v Saudskej Arábii a Iraku (Prager 2014).

Pokiaľ ide o seriály tematizujúce dobu a osobu Muhammada za prvú lastovičku môžeme považovať monumentálny egyptský seriál zo začiatku osemdesiatych rokov názvom *Muhammad posol Boží (Muhammad rasúl Alláh)*, ktorý natočili rôzni režiséri a za päť sezón v r. 1980 – 1985 bolo odvysielaných celkom 150 častí. Okrem osudov Muhammada sa tu spracovávajú aj životy iných prorokov, ako napr. Abraháma (Ibráhím), Mojžiša (Músá), Ježiša (‘Ísá) a pod. Potom v r. 1985 – 1988 v štyroch sezónach sa podobný seriál s názvom *Niet boha okrem Boha (Lá iláha ilá Alláh)* venoval egyptským prorokom. Výrobcovia oboch seriálov sa skoro vo všetkom držali al-‘Aqqádovho kánonu. Prišli však s jednou zaujímavou inováciou. V niektorých dieloch seriálu sa totiž objavil Diabol, teda Iblís. Bol zobrazený ako bradatý človek stredného veku a arabského výzoru, oblečený v čierno-červenom odevu. Podobné zobrazenia Iblísa poznáme aj z rôznych muslimských historických rukopisov.

Najväčší rozmach seriálov o Muhammadovi a jeho dobe nastal príchodom 21. stor. Bolo to pôsobené zrejme tým, že toto obdobie je poznamenané zatiaľ nevídaným nárastom filmovej produkcie, najmä seriálov a v takejto zvýšenej konkurencii mierne provokatívna téma stála za risk, keďže práve vybočením z kánonu mohla pripútať pozornosť divákov. Zároveň nastali aj určité posuny v preferenciách a citlivosti časti muslimského obecnstva pokiaľ ide o figuratívne zobrazenie.

Najpriamejším odkazom na *Posolstvo* bola jeho libanonsko-saudská seriálová adaptácia z r. 2008 *Mesiak Banú Hášimu (Qamar Baní Hášim)* vysielaná paralelne po arabsky na LBC a v anglickej mutácii pod názvom *Muhammad (mier s Ním): konečný odkaz (Muhammad P.B.U.H. The Final Legacy)* na Islamic Channel. Nešlo však o dve mierne odlišné verzie ako v prípade *Posolstva*, iba o predabovanie pôvodnej verzie. Podobne vznikla aj turecká verzia (*Hiz. Muhammed’in hayatı*), ktorá bola odvysielaná v televízii Kanal 7 v r. 2010. O rok neskôr k ramadánu vznikla aj iná jazyková mutácia v urdštine (*Muhammad (S.A.W.) Sajjed-e qaunain tamsél-e hayat-e tadjaba*), odvysielaná na pakistanskej televízii Geo TV. Napokon seriál vyšiel v rôznych jazykových mutáciách aj na DVD. Tento *musalsal* však na

poli zobrazovania v podstate nepriniesol nič nové a dej bol len doplnený alebo rozšírený o niektoré detaily.

Podobný vývoj je vidieť aj v prípade jordánskeho režiséra Muhammada [°]Azíziju, ktorý v podobe seriálu spracoval život slávneho vojvodu Chálida ibn al-Walída. Tento 60 dielny ramadánsky seriál bol odvysielaný na Rawádž TV v rokoch 2006 – 2007 a od *Posolstva* sa líši najmä tým, že z príbehu spravil tak trochu vzdelávací film, kde vidíme mapy, presné historické údaje a pod. Tu sa však originalita skončí. Podobnosti sa objavujú dokonca aj v takých detailoch, akými sú kostýmy, napr. Hamza či Hind nosia skoro presné kópie oblečenia svojich predchodcov z *Posolstva*. Príbeh je samozrejme aj tu doplnený o ďalšie detaily a niektoré postavy sú viac vypracované a zobrazené dramatickejšie. Dobrým príkladom je scéna o zabití Hamzu v bitke pri Uhude. Ide o vyvrcholenie konfliktu medzi dvomi ústrednými postavami príbehu – Muhammadovým strýcom a Hind. Hamza zabil v bitke pri Badre niekoľko jej mužských príbuzných, preto Hind poverila etiópskeho bojovníka, aby ho v ďalšom vojenskom strete zabil. Tak sa aj stalo, bojovník prebodol pri Uhude Hamzu kopijou. Hind sa dočkala svojej krvnej pomsty a škodoradostne sa z toho mohla tešiť nad mŕtvolou svojho soka. V anglickej verzii *Posolstva* sa tu aj scéna končí, vidíme len démonicky sa smejúcu Hind s krvavou dýkou v ruke, no v arabskej verzii je už jednoznačne naznačené, že na znak pomsty vlastnoručne vyrezala Hamzovi pečeň. V tomto seriáli však režisér ukazuje aj to, ako Hind na tej surovej pečeni hoduje a ďalej vidíme, ako sedí na večernej slávnosti po víťazstve, stále zakrvavená a ozdobená náhrdelníkom z odrezaných uší svojich protivníkov, pričom sa so šialeným výrazom v očiach pozerá na pyramídu odrezaných hláv muslimov. Tak dramatizácia a naturalizmus dominujú, no pokiaľ ide o zobrazenie Muhammada, ani tento seriál nepriniesol žiadne zmeny.

V niektorých *musalsaloch* však dochádza k určitým posunom aj v zobrazovaní, pravda nie je to tak, pokiaľ ide o proroka, no objavia sa v nich Muhammadovi blízke a pre islám dôležité osoby, ktoré v *Posolstve* nestvárajú herci. Príkladom takého seriálu je ten, ktorý spracováva život a osud druhého z pravoverných kalifov [°]Umara ibn al-Chattába. Natočil to v r. 2012 sýrsky režisér Hátim [°]Alí pre televíziu MBC a Qatar TV. *Musalsal* [°]Umar už ukazuje hlavného hrdinu v podobe herca, ako aj ostatných štyroch „správne vedených“ kalifov vrátane [°]Alího. Prvý ší'itský *imám* je tu inak zobrazený veľmi podobne, ako ho poznáme zo súčasnej ší'itskej vizuálnej tvorby. Síce Muhammad ostáva na okraji príbehu a je klasicky nezobrazovaný, no pokiaľ ide o vizualitu, je tu predsa len určitá inovácia a výzva. So životným príbehom [°]Umara seriál nakladá pomerne selektívne a opatrne, napr. nie je ani naznačené, že ne-

skorší druhý kalif v mladosti občas holdoval aj alkoholu a pod.

Iný ramadánsky seriál ide ešte o krok ďalej. Ide o *musalsalu* z r. 2011 s názvom *Hasan a Husajn (al-Hasan wa 'l-Husajn)*, ktorý režíroval Sýrčan [°]Abd al-Báří Abú 'l-Chajr. Seriál sa zaoberá obdobím prvej muslimskej schizmy (*fitna*) po zavraždení tretieho kalifa Uthmána Ibn Affána a sleduje osudy Muhammadových vnukov Hasana a Husajna, pre ší'itov druhého a tretieho *imáma*. Seriál však príbeh podáva zo sunnitského aspektu, čo by nebolo nič nezvyčajné, no prorokových vnukov tu už hrajú herci, teda vidíme ich v ľudskej podobe, čo vyvolalo menší škandál. Zvláštne však je, že najväčšie pobúrenie neprišlo z radov sunnitských, ale ší'itských muslimov (Montasser 2011), pričom u nich sa bežne môžeme stretnúť s figuratívnym zobrazením *imámov* a to aj vo filmoch.

V tomto seriáli vystupuje aj židovská postava menom [°]Abdalláh Ibn Saba[°], ktorý je hlavným intrigánom a podľa scenára stojí za spormi v rámci muslimskej obce. Na rozdiel od al-[°]Aqqáda sa režiséri ramadánských seriálov téme konfliktu židov a muslimov v období ranného islámu nevyhýbajú a v ich interpretácii nechýbajú v tomto smere ani určité protižidovské stereotypy. Inak sú židia a Izrael pomerne obľúbenou témou ramadánských seriálov. Ich ponímanie je pritom väčšinou negatívne. Dobrým, aj keď extrémnym, príkladom toho je sýrsky seriál *Diaspóra (aš-Šatát)* režisérov Nadhíra [°]Awwáda a Kámila Džábira z r. 2003. Je to antisemitská interpretácia úlohy židov vo svete, natočená na základe nechválene známeho pamfletu *Protokoly sionských mudrcov*. Seriál vyvolal vlnu protestov a napr. v Jordánsku jeho vysielanie po prvých troch častiach bolo vládou prerušené. Podobne negatívne, ale už menej extrémne, ukazuje historickú úlohu židovskej komunity v ranom isláme seriál *Chajbar* režírovaný Muhammadom [°]Azízijom a Hamádom al-Matráwím. Tento egyptský *musalsal* bol vysielaný na ramadán v r. 2013 a nazvali ho podľa veľkej, židmi obývanej, oázy z oblasti Wádí al-qurá. Síce aj tu je židovská komunita zobrazená ako nepriateľ raného islámu, no zároveň je vidieť určitá snaha držať sa historických faktov. S veľmi inovatívnym obrazom židovskej komunity v muslimskom prostredí prichádza ďalší egyptský ramadánsky seriál *Židovská štvrť (Hárat al-jahúd)* režisérov Muhammada Džamál al-[°]Adla a Mahmúda Zahrána vysielaný v r. 2015. Ide o portrét židovskej štvrte Káhiry na prelome 40. a 50. rokov 20. stor. a kladie sa v ňom dôraz na priateľské spolunažívanie židov a muslimov a dokonca aj podľa izraelského denníka *Haaretz* tu boli židia zobrazení „ľudským a milým spôsobom“ (Sagui Bizawe 2015). Aj tento seriál však vyvolal vlnu protestov, pre zmenu však zo strany islamistov.

Pokiaľ ide o ramadánske *musalsaly*, môžeme konštatovať, že sa téme proroka Muhammada a raného islámu nevyhýbali, no využili jej náboženský potenciál značne menej, než by sa dalo predpokladať. V prípade tých seriálov, ktoré si vybrali ako hlavný námet práve túto tému, vidíme rozpracovanie niektorých detailov príbehu – ako napr. charaktery vybraných postáv či konflikty so židovskou komunitou atď. – ba dokonca sa odvážili stvárniť figuratívne prostredníctvom hercov zatiaľ nezobrazovaných protagonistov raného islámu, no v prípade proroka Muhammada nenastal žiadny posun. S ním prišli paradoxne filmy adresované najmladším muslimským divákom – deťom.

Prorok Muhammad v animovanej produkcii

Muslimské animované filmy o vzniku islámu sa objavili na začiatku nového tisícročia. Prvý z nich *Muhammad, posledný prorok* (*Muhammad, the Last Prophet*) vznikol nie v arabskom, ale v anglickom jazyku. Film bol natočený v r. 2002 a režíroval ho Richard Rich, známy podielom na rôznych západných komerčných animovaných produkciách. Preto neprekvapuje, že toto spracovanie Muhammadovho života je akýmsi hybridom disneyovských orientálnych fantázií a al-^ċAqqádovej filmárskej metódy nezobrazovania. Na začiatku filmu sa objavia dokonca tie isté súhlasy na realizáciu filmu od al-Azharu a Najvyššej libanonskej islámskej ší'itskej rady, ako to bolo v prípade *Posolstva*. Pokiaľ ide o scenár, tam zas vidíme vplyv ďalšieho filmu a to *Ben-Hura*. Ako tam bol príbeh Ježiša prerozprávajú z pozície fiktívnej postavy, ktorá bola zároveň hlavným hrdinom filmu, tak je tu ukázaný Muhammad z pohľadu fiktívneho chlapca Malika a jeho rodiny z Mekky (Lenburg 2009, 204). Vo filme nie sú zobrazení ani Prorok, ani napr. štyria správne vedení kalifovia, ba dokonca ani Hamza, ktorého symbolizuje jeho luk, ako ^ċAlího zas jeho typická šablňa. Môžeme však vidieť negatívnych protagonistov raného islámu a keď qurajšovská kmeňová rada rieši, čo s Muhammadom, objaví sa aj tajuplná postava oblečená v čiernom, ktorú vidíme len zozadu a povie jednu vetu: „Zabite ho!“ a potom zmizne. Je to samozrejme Iblís. Za projektom filmu stála spoločnosť Badr International sídliaca vo Veľkej Británii, ktorá v Richovej réžii v r. 2012 natočila aj tri tematické krátke filmy z obdobia vzniku islámu: *Pred svetlom* (*Before the Light*), *Veľké ženy islámu* (*Great Women of Islam*) a *Salmán Peržan* (*Salman the Persian*).

Ďalší veľký animovaný projekt, s cieľom ukázať deťom obdobie zrodu islámu, vznikol v Spojených arabských emirátoch. Tam sa formovala spoločnosť Barajoun Entertainment sídlom v Dubaji na výrobu animovaných filmov pre muslimskú mládež. Ich debutom

bolo spracovanie života prvého muezzína islámu Bilála. Film *Bilál: nový druh hrdinu* (*Bilal: A New Breed of Hero*) vznikol v réžii Chúrúma Aláfího a Ajmana Džamála a jazykom filmu bola znova angličtina. Premiéra bola síce v r. 2015, ale na medzinárodny trh sa film dostal až o tri roky neskôr. Zápletká sa začína už v Afrike, kde sa Bilál dostáva do byzantského zajatia a potom je predaný ako otrok do Mekky. Tam jeho mladý pán ^ċUmájja ibn Chalaf – jeden z historických odporcov islámu – ho týra a ponižuje, no nájdu sa aj dobrí ľudia – ako Hamza či neskorší prvý kalif Abú Bakr – a s ich pomocou sa z Bilála stáva pravý hrdina. So špeciálnou dôslednosťou je vo filme spracovaná bitka pri Badre, ktorá trvá celkom 11 minút a účinkuje v nej až 300 rôznych historických osobností. Nie však Muhammad či ^ċAlí – tí sú prítomní obvyklým nezobrazovaným spôsobom. Film rozvíja aj také, v arabskej kultúre kľúčové, témy ako napr. sokoliarstvo alebo chov arabských plnokrvných koní a pod. Zatiaľ je to jediný dokončený film Barajoun Entertainment, no spoločnosť má rozpracované projekty napr. o muslimskej Andalúzii či o Sindibádovi námorníkovi, ale aj sci-fi témy, v ktorých mladí muslimovia idú zachraňovať svet pred robotmi alebo cestujú vesmírom do vzdialených galaxií.

Zmenu v zobrazovaní proroka Muhammada však priniesol až egyptský animovaný seriál *Miláčik Boží* (*Habib Alláh*) mladého režiséra Ahmada Hasana, ktorý bol vysielaný v troch sezónach počas ramadánu v r. 2016 – 2018. V tomto seriáli, vyrobenom ako pre deti tak aj pre dospelých, môžeme vidieť aj Muhammada, nie však ako figuratívnu ľudskú postavu, ale v podobe svetla. Ide o oválne svetelné pole vo veľkosti ľudskej postavy – akúsi muslimskú mandorlu. Takto v danom seriáli vystupujú aj iné dôležité postavy raného islámu, no kvôli odlíšeniu je Prorokovo svetlo biele, zatiaľ čo ostatní „svietia“ žltou farbou. Je to inovatívne a originálne riešenie, na ktoré máme príklady už aj z histórie islámskeho umenia. Režisér tento typ zobrazenia vyskúšal už skôr vo dvoch svojich ramadánskych seriáloch o Mojžišovi *Hovorca Boží* (*Kalím Alláh*) z r. 2013 a o Abrahámovi *Priateľ Boží* (*Chalíl Alláh*) z r. 2015.

Podobný postup zvolili autori líbyjského vzdelávacieho animovaného filmu *Život posla Božieho* (*Haját rasúl Alláh*) režiséra Muhammada Rabí'ú pravdepodobne z r. 2015. Vo filme o vzniku islámu neuvidíme ani jediná figuratívnu postavu. Ľudia sú nahradení guličkami. Guličky červenej farby reprezentujú neveriacich Qurajšovcov a zelené zas muslimov. Keď niekto konvertuje na islám, tak jednoducho zmení farbu. Muhammad je reprezentovaný bielou guličkou žiariacou jasným svetlom. Zaujímavá je tu osoba Abú Táliba, ktorý sa síce nikdy nestal muslimom, no vždy chránil Muhammada

a jeho aktivity. Tu by bolo nemiestne ho zobrazit červenu farbou, ale nemôže byť ani zelený, preto vystupuje v podobe bielej matnej nesvietiacej guľičky.

Záver

Filmová história zobrazovania či nezobrazovania proroka Muhammada a protagonistov raného islámu má v muslimskej kinematografii temer storočnú históriu. Po počiatocnom neúspešnom pokuse natočiť film o zakladateľovi islámu v plnej ľudskej podobe stvárnenej hercom v Atatürkovi Turecku nás táto neľahká filmová odysea zaviedla do zlatej éry egyptského filmového priemyslu, kde sa formovali prvé neisté a váhavé pokusy zvládnuť túto dilemu. Vznikli filmy o Muhammadovi bez Muhammada, presnejšie bez jeho figuratívnej vizuálnej podoby. Z týchto základných stavebných blokov postavil potom Musatáf al-Abbád svoje majstrovské dielo, skutočnú nádhernú filmovú katedrálu, alebo ak chceme zostať v súlade s témou – mešitu. Tá potom udávala a určuje aj dnes podobu skoro každého filmárskeho pokusu o spracovanie danej témy. Niektoré z týchto ne-

skorších spracovaní sa aj otvorene prihlásili k filmu *Posolstvo*, iné zas len inštinktívne sledujú s al-^ċAqqádovými vyšliapanými filmárskymi priamymi cestami vedúcimi k Muhammadovi a islámu. Seriály a filmy často do detailov a so slabosťou pre naturalizmus a dramatizáciu rozpracovali niektoré, v *Posolstve* menej reflektované, témy či doplnili príbeh o figuratívnu podobu niektorých vedľajších postáv, nie však samotného Muhammada. Po týchto vizuálnych parafrázach sa však našli aj inovatívne postupy. Boli to tie animované produkcie, v ktorých Muhammad vystúpil aj aktívne, síce stále nie figuratívne, no aspoň pred objektívom kamery v podobe svetla (*núr Muhammad*), ktoré je jeho klasickým muslimským atribútom.

Sunnitské hrané a animované filmy a seriály však nie sú výlučným muslimským kinematografickým spracovaním proroka Muhammada a jeho doby. Výrazne iný vývoj prebehol v šíitskom prostredí. Ten však spolu s komparáciou dvoch vývojových línií bude predmetom ďalšieho štúdia.

REFERENCIE

DATABÁZY

- As-Sínámá, n/a. <https://elcinema.com/>.
 Ciné le Caire: Histoire du cinéma égyptien / al-^ċasr adh-dhabí li-sínámá al-misríja, n/a. <https://cinemaegyptien.blogspot.com/>.
 IMDb: International Movie Database, n/a. <https://www.imdb.com/>.
 Rotten Tomatoes, n/a. <https://www.rottentomatoes.com/>.

LITERATÚRA

- Abu-Lughod, Lila. 2005. *Dramas of Nationhood: The Politics of Television in Egypt*. Chicago – London: The University of Chicago Press.
- Auter, Philip, Iti Agnihotri, Mohamed Reda, Jailan Sharif, and Fawn Roy. 2010. „Effects of Viewing Drama on Egyptian and American Youths' Perceptions of Family.“ *Journal of Middle East Media* 6, no. 1: 1–24.
- Bakker, Freek L. 2006. „The Image of Muhammad in The Message, the First and Only Feature Film about the Prophet of Islam.“ *Islam and Christian-Muslim Relations*, 17, no. 1: 77–92.
- Bakker, Freek L. 2009. *The Challenge of the Silver Screen: An Analysis of the Cinematic Portraits of Jesus, Rama, Buddha and Muhammad*. Leiden – Boston: Brill.
- Buccianti, Alexandra. 2016. „Arab Storytelling in the Digital Age: From Musalsalát to Web Drama?“ In: *The State of Post-Cinema: Tracing the Moving Image in the Age of Digital Dissemination*, edited by Malte Hagener, Vinzenz Hediger, and Alena Strohmaier, 49–70. London – New York: Palgrave Macmillan.
- Flanagan, Ben. 2012. „Ramadan Shows Give TV Revenue a Big Boost.“ *The National* n/a, (August 5, 2012). Accessed February 22, 2022. <https://www.thenationalnews.com/business/ramadan-shows-give-tv-revenue-a-big-boost-1.595080>.
- F.V.T. 2014. „A Syrian Drama: The End of an Affair.“ *The Economist* n/a, (July 27, 2014). Accessed March 2, 2022. <https://www.economist.com/pomegranate/2014/07/27/the-end-of-an-affair>.
- Gordon, Joel. 1998. „Becoming the Image: Words of Gold, Talk Television, and Ramadan Nights on the Little Screen.“ *Visual Anthropology*, 10, no. 2–4: 247–263.
- Green, R. H. 2016. „40 Years on, A Controversial Film on Islam's Origins Is Now a Classic.“ *NPR* n/a. Accessed March 2, 2022. <https://www.npr.org/sections/parallels/2016/08/07/485234999/40-years-on-a-controversial-film-on-islams-origins-is-now-a-classic?t=1580292901178>.
- Gruber, Christiane. 2019. *The Praiseworthy One: The Prophet Muhammad in Islamic Texts and Images*. Bloomington: Indiana University Press.
- Hajkal, Muhammad Husajn. 2017 [1933]. *Haját Muhammad*. Al-Qáhira: Dár al-ma^ċárif.
- Child, Ben. 2013. „Qatar and Iran on Rival Missions to Make Films About Prophet Muhammad.“ *The Guardian* n/a, (March 15, 2013). Accessed February 22, 2022. <https://www.theguardian.com/world/2013/mar/15/qatar-iran-missions-to-make-films-about-prophet-muhammad>.

www.theguardian.com/film/2013/mar/15/qatar-iran-films-prophet-muhammad.

- Christmann, Andreas. 1996. „An Invented Piety: Ramadan on Syrian TV.“ *Diskus*, 4 (2). Accessed February 22, 2022. <http://www.uni-marburg.de/religionswissenschaft/journal/diskus/christmann.html>.
- Ibn Ishák. 2003. *život Muhammada Posla Božieho*. Bratislava: Ústav pre vzťahy štátu a cirkví.
- Keenan, Kevin L., and Sultana Yeni. 2009. „Ramadan Advertising in Egypt: A Content Analysis With Elaboration on Select Items.“ *Journal of Media and Religion* 2, no. 2: 109–117.
- Kovács, Attila. 2009. *Alláhovi bojovníci: Vizuálna kultúra islámskych radikálnych hnutí*. Bratislava: Chronos.
- Lenburg, Jeff. 2009. *The Encyclopedia of Animated Cartoons*. New York: Facts on File.
- McArthur, Rachel. 2012. „Ramadan TV: Your Ultimate Guide to the Best of the Month’s Television Programmes.“ *Gulf News* n/a, (July 17, 2012). Accessed February 22, 2022. <https://gulfnews.com/entertainment/tv/ramadan-tv-your-ultimate-guide-to-the-best-of-the-months-television-programmes-1.1050028>.
- Montasser, Farah. 2011. „The Al-Hassan We Al-Hussein Controversy.“ *Al-Ahram Online* n/a, (August 3, 2011). Accessed January 2, 2022. <http://english.ahram.org.eg/News/Cotent/5/32/18060/Arts—Culture/Film/The-Al-Hassan-We-AlHussein-controversy.aspx>.
- Pym, John. 1976. „Al-Risalah (The Message – Mohammad Messenger of God).“ *Monthly Film Bulletin* 43, no. 512: 187–188.
- Prager, Laila. 2014. „Bedouinity on Stage. The Rise of the Bedouin Soap Opera (Musalsal Badawi) in Arab Television.“ *Nomadic Peoples* 18, no. 2: 53–77.
- Rejwan, Nissim. 1998. *Arabs Face the Modern World: Religion, Cultural, and Political Responses to the West*. Gainesville: University of Florida Press.
- Sagui Bizawe, Eyal. 2015. „How ‘The Jewish Quarter’ Became the Talk of Cairo.“ *Haaretz* n/a, (July 5, 2015). Accessed January 12, 2022. <https://www.haaretz.com/life/television/.premium-how-the-jewish-quarter-became-the-talk-of-cairo-1.5375242>.
- Salem, Paul. 1994. *Bitter Legacy: Ideology and Politics in the Arab World*. Syracuse: Syracuse University Press.
- Samuelson, David. 1976. „Behind the Scenes of ‘Mohammad – The Messenger of God’.“ *American Cinematographer* 57, no. 8: 906–911, 926–930.
- Shafik, Viola. 2003. *Arab Cinema: History and Cultural Identity*. Cairo - New York: The American University in Cairo Press.
- Shohat, Ella. 2004. „Sacred Word, Profane Image: Theologies of Adaptation.“ In *A Companion to Literature and Film*, edited by Robert Stam and Alessandra Raengo, 23–45. Malden: Blackwell Publishing.
- Smets, Kevin. 2012. „Connecting Islam and Film Culture: The Reception of The Message (Ar Risalah) among the Moroccan Diaspora.“ *Journal of Audience & Reception Studies* 9, no. 1: 68–94.

FILMOGRAFIA

Hrané a animované filmy

- Abú Sajf, Saláh, director. 1971. *Úsvit islámu (Fadžr al-islám)*. n/a. n/a.
- Aksoy, Faruk, director. 2012. *Dobitie 1453 (Fetih 1453)*. n/a. n/a.
- Aláfí, Chúrám, and Ajman Džamál, directors. 2015. *Bilál: nový druh hrdinu (Bilal: A New Breed of Hero)*. n/a. n/a.
- Al-^cAqqád, Mustafá, director. 1976. *Posolstvo: príbeh islámu (ar-Risála: qissat al-islám / The Message: The story of Islam)*. n/a. n/a.
- Al-^cAqqád, Mustafá, director. 1981. *Lev púšte (Asad al-sahrá / Lion of the Desert)*. n/a. n/a.
- At-Túchí, Ahmad, director. 1952. *Vítazstvo islámu (Intisár al-islám)*. n/a. n/a.
- At-Túchí, Ahmad, director. 1953. *Bilál, muezín proroka (Bilál, mu’azzin an-nabí)*. n/a. n/a.
- At-Túchí, Ahmad, director. 1960. *Narodenie proroka (Mawlid ar-rasúl)*. n/a. n/a.
- ^cIzz ad-Dín, Ibráhím, director. 1951. *Vzostup islámu / Sľub pravdy (Zuhúr al-islám / al-Wa^cad al-haqq)*. n/a. n/a.
- ^cUmára, Ibráhím, director. 1964. *Emigrácia proroka (Hidžrat al-rasúl)*. n/a. n/a.
- DeMille, Cecil B., director. 1956. *Desať prikázaní (The Ten Comandments)*. n/a. n/a.
- Jewison, Norman, director. 1973. *Ježíš Kristus superstar (Jesus Christ Superstar)*. n/a. n/a.
- Lean, Dawid, director. 1962. *Lawrence z Arábie (Lawrence of Arabia)*. n/a. n/a.
- Rabí^c, Muhammad, director. 2015. *Život posla Božieho (Haját rasúl Alláh)*. n/a. n/a.
- Rich, Richard, director. 2002. *Muhammad, posledný prorok (Muhammad, the Last Prophet)*. n/a. n/a.
- Rich, Richard, director. 2012. *Pred svetlom (Before the Light)*. n/a. n/a.
- Rich, Richard, director. 2012. *Salmán Peržan (Salman the Persian)*. n/a. n/a.
- Rich, Richard, director. 2012. *Veľké ženy islámu (Great Women of Islam)*. n/a. n/a.
- Sidqí, Husajn, director. 1958. *Chálid ibn al-Walíd*. n/a. n/a.
- Wyler, William, director. 1959. *Ben-Hur*. n/a. n/a.

Seriály

- Abú’l-Chajr, ^cAbd al-Bárá, director. 2011. *Hasan a Husajn (al-Hasan wa ’l-Husajn)*. 30 episodes. n/a.
- Al-^cAdl, Muhammad Džamál, director. 2015. *Židovská štvrť (Háraj al-jahúđ)*. 30 episodes. n/a.
- ^cAlí, Hátim, director. 2012. ^cUmar. MBC / Qatar TV. 31 episodes. n/a.
- ^cAwwád, Nadhír, and Džábír Kámil, directors. 2003. *Diaspóra (aš-Šatát)*. 30 episodes. n/a.
- ^cAzízija, Muhammad, and Hamáda al-Matráwí, directors. 2013. *Chajbar*. 30 episodes. n/a.
- ^cAzízija, Muhammad, and others, directors. 2006 – 2007. *Chálid ibn al-Walíd*, Rawáđž TV, 60 episodes, n/a.

- Hasan, Ahmad, director. 2013. *Hovorca Boží (Kalím Alláh)*. 30 episodes, n/a.
- Hasan, Ahmad, director. 2015. *Priateľ Boží (Chalíl Alláh)*. 30 episodes, n/a.
- Hasan, Ahmad, director. 2016 – 2018. *Miláčik Boží (Habíb Alláh)*. 90 episodes, n/a.
- N/a (numerous directors). 2008. *Muhammad (mier s Ním): konečný odkaz / Mesiac Banú Hášimu (Muhammad P.B.U.H. The Final Legacy / Qamar Baní Hášim)*. LBC / Islamic Chanel. 30 episodes, n/a.
- N/a (numerous directors). 1980 – 1984. *Muhammad posol Boží (Muhammad rasúl Alláh)*. 150 episodes, n/a.
- N/a (numerous directors). 1985-1988. *Niet boha okrem Boha (Lá iláha ilá Alláh)*. 120 episodes, n/a.
- Dokumentárne filmy
- Belhadždž, Muhammad, director. 2008. *Z Aleppa do Hollywoodu (Min Halab ilá Húliwúd)*, al-Džazíra. n/a, n/a.
- N/a. 1976. *Tvorba epického príbehu: Muhammad, posol Boží (The Making of an Epic: Mohammad Messenger of God)*. Filmco International Productions Inc. n/a.

Attila KOVÁCS vyštudoval religionistiku, históriu a maďarský jazyk a literatúru na Filozofickej fakulte Masarykovej Univerzity v Brne. Počas štúdia absolvoval ročné pobyty na ELTE v Budapešti a na Jordánskej Univerzite v Ammáne. V súčasnej dobe pôsobí na Katedre porovnávacej religionistiky FiF UK v Bratislave a dlhodobo prednáša tiež na Masarykovej Univerzite v Brne. Zaoberá sa predovšetkým súčasným islámom a islamizmom zo zameraním na Blízky východ. Venuje sa tiež výskumu vzťahu islámu a vizuálnej reprezentácie, islamizmu a médiám, palestínsko-izraelskému konfliktu a Jeruzalemu. Je autorom mnohých štúdií a článkov o isláme v rôznych stredoeurópskych jazykoch ako aj v angličtine. Vydal tiež knihu *Alláhovi bojovníci: vizuálna kultúra islámskeho radikalizmu*. Absolvoval niekoľko výskumných pobytov na Blízkom východe a severnej Afrike.